

การจัดการวิธีการอนุรักษ์ที่สอดคล้องกับการพัฒนาศักยภาพของทรัพยากรทาง
โบราณคดีท้องถิ่นบนเส้นทางนิราศเมืองแก่ง บริเวณภาคตะวันออกเฉียง
The Management of Conservation Method Consistent with the Competent
Development of Local Archaeological Resources along the Route of
Travel Genre Nirat-Muang Klaeng in the Lower Eastern Region

ศ.สุชาติ เกาทอง, ประเสริฐ ศีลรัตนนา, นพดล ใจเจริญ

บทคัดย่อ

ทรัพยากรทางโบราณคดีท้องถิ่นบนเส้นทางนิราศเมืองแก่ง บริเวณภาคตะวันออกเฉียง
ตอนล่าง ตั้งแต่ตำบลบางปลาสร้อย อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี ลงไปทางใต้ถึงตำบลกร่ำ
อำเภอแก่ง จังหวัดระยอง มีหลักฐานโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ที่มีอายุอยู่ใน
ช่วงเวลาร่วมสมัยกันและในช่วงหลังลงมาจำนวนมากมีคุณค่าทางวัฒนธรรม คุณค่าความแท้
ดั้งเดิมและคุณค่าทางสังคมเศรษฐกิจไปตามคุณลักษณะ ศิลปะลักษณะของทรัพยากรและ
บริบทเกี่ยวข้องในหลายๆ ด้าน การจัดการ วิธีการอนุรักษ์ หรือการจัดการพัฒนาให้เกิด
ผลสัมฤทธิ์นำไปสู่การปฏิบัติจริงได้ ต้องสรรหาอุปบายหรือยุทธวิธีเพื่อการอนุรักษ์และการพัฒนา
ที่เรียกว่า "การอนุรักษ์บนฐานการพัฒนา และการพัฒนาบนฐานการอนุรักษ์" แบบส่งเสริม
เกื้อกูลกัน โดยคำนึงวิธีการจัดการไปตามศักยภาพของทรัพยากรทางโบราณคดีท้องถิ่นในแต่ละ
แห่ง พิจารณาถึงคุณค่า จุดเด่นจุดแข็ง สภาพแวดล้อมดั้งเดิมและภัยคุกคาม เพื่อกำหนดแนว
ทางการจัดการให้เหมาะสมเป็นกรณีๆ ไป

Abstract

Archaeological resources in the poem- "Nirat Muang Klaeng" - the local
route of Klaeng town, around the lower Eastern region from Bang Pla Soi, Muang,
Chonburi Province and downward to Krum, Klang, Rayong Province are the evident
of the historic sites, antiques, and artifacts that are overlapping on the time period
and after that. They are representing culture values, traditional values, economic
and social values which are based on the art qualities of various related resources
and context, such as, management, conservation methods, and development that
can lead to the real practical activities of those contexts. There are the needs to
find and set up some strategies in order to influence people to the conservation
and development that called "The conservation that based on the development
and the development that based on the conservation" and they both are supporting
each other. The project concerns on the management methods based on the
potentials of the local archaeological resources. And also analyze on values,
trengths, original conditions and risks in order to create suitable management
methods.

บทนำ

1. ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย ภาคตะวันออกมีลักษณะทางภูมิศาสตร์แบ่งออกเป็น 2 อนุภูมิภาค ได้แก่ พื้นที่ชายฝั่งทะเลบริเวณตอนล่างของภาค หรือ “ภาคตะวันออกตอนล่าง” และพื้นที่ราบลุ่มเชิงเขา เขตที่ลุ่มตอนบริเวตอนใน หรือ “ภาคตะวันออกตอนบน” พิจารณาถึงภูมิประเทศใน 2 เขต ต่างมีธรรมชาติสิ่งแวดล้อมที่ก่อให้เกิดภูมิหลัง ภูมิประชากร ภูมิสังคม ภูมิวัฒนธรรมและภูมิปัญญาที่เชื่อมโยงสอดคล้องไปกับพัฒนาการของท้องถิ่นในทั้ง 2 อนุภูมิภาคนี้ มาโดยลำดับ โดยมีทรัพยากรทางโบราณคดี ได้แก่ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและแหล่งโบราณคดี แสดงถึงความเจริญก้าวหน้าที่มีอารยธรรมในสมัยทวารวดี สมัยลพบุรี (หรือเขมรในประเทศไทย) ยุคก่อนสยามประเทศและสมัยสุโขทัย สมัยกรุงศรีอยุธยา รวมถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ที่มีการสร้างบ้านแปลงเมืองของผู้คนจากหลายชาติพันธุ์ บนดินแดนภาคตะวันออกแห่งนี้

สมัยกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ. 1893 – 2310) ความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมือง มาเติบโตมากขึ้นบริเวณภาคตะวันออกตอนล่างแถบชายฝั่งทะเล ตั้งแต่จังหวัดชลบุรีเรื่อยไปจนถึงจังหวัดจันทบุรี เกิดมีชุมชนชายทะเลและเกิดบ้านเมืองในอาณาบริเวณแถบชายฝั่งอีกหลายแห่ง ในแผนที่ไตรภูมิสมัยกรุงศรีอยุธยา มีชื่อระบุชุมชน คือ บางเหี้ย บางทราย บางปลาสร้อย บางพระเรือและบางละมุง ซึ่งชุมชนบางทรายก็คือบริเวณเมืองศรีโพธิ์หรือเมืองชลบุรีเมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาตอนต้นหรือก่อนหน้านั้นเล็กน้อย (พุทธศตวรรษที่ 19) และต่อมาตัวเมืองได้ย้ายลงไปที่บางปลาสร้อย คือ ตัวจังหวัดชลบุรีปัจจุบัน มีการค้นพบทรัพยากรทางโบราณคดีในบริเวณเมืองเก่านี้จำนวนมาก โดยเฉพาะจากซากเรือจมในทะเลตรงด้านหน้าและบริเวณอื่นของเกาะแถบเมืองพัทยา เกาะที่อำเภอสัตหีบ เกาะที่จังหวัดระยอง เป็นต้น การค้นพบทรัพยากรดังกล่าวชวนให้เชื่อว่ามีชุมชนเมืองเก่าเกี่ยวข้องกับเส้นทางการค้า หรือเป็นที่จอดพักเรือสินค้าบริเวณชายฝั่งทะเลแถบนี้ก่อนที่จะแล่นใบต่อไปยังกัมพูชา เวียดนามและจีน หรือวกลงไปทางใต้อย่างใดอย่างหนึ่ง

สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายลงมา เรื่องราวของผู้คน บ้านเมือง สังคม และวัฒนธรรมในภาคตะวันออก ยิ่งประจักษ์แจ่มชัดขึ้นเมื่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี (พระยาวชิรปราการ) ได้พาสมาศพรรคพวกออกจากกรุงศรีอยุธยา มาหากำลังสนับสนุนทางหัวเมืองภาคตะวันออก เส้นทางเดินทัพผ่านชุมชน บ้านเมืองในท้องถิ่นต่างๆ ของพระองค์ได้ช่วยไขปริศนาเรื่องราวบางด้านของท้องถิ่นชายขอบไว้ได้ในระดับหนึ่งเป็นต้นว่า “มีอะไรเกิดขึ้นบ้าง” หรือ “มีอะไรเกิดอยู่ก่อน” บนเส้นทางเดินทัพตั้งแต่กรุงศรีอยุธยาผ่านมายังจังหวัดนครนายกและอีกหลายจังหวัดของภาคตะวันออกตอนบน ล่วงมาถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น พ.ศ. 2350 รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (รัชกาลที่ 1) ในระยะต่อเนื่องกัน เมื่อครั้งสุนทรภู่ (พระสุนทรโวหาร) เป็นข้าในกรมพระราชวังหลัง (เจ้าฟ้ากรมหลวงอนุรักษ์เทเวศร์) ได้เดินทางไปพบบิดาซึ่งบวชอยู่ที่วัดปากน้ำ (ตำบลกร่ำ อำเภอแกลง จังหวัดระยองปัจจุบัน) ด้วยความเป็นเจ้าบทเจ้ากลอน ได้แต่ง “นิราศ” (คำประพันธ์ประเภทหนึ่งที่ใช้กลอนแปดเป็นฉันทลักษณ์ในการเขียน) เป็นคำกลอนพรรณาถึงคนรักที่จากมา เปรียบเทียบกับสิ่งที่ได้พบเห็นในการเดินทาง ด้วยรูปแบบคำประพันธ์ประเภทร้อยกรอง เขียนเป็นกลอนแปดหรือโคลงสี่สุภาพ เรื่องราวในนิราศเมืองแกลงประหนึ่ง “การบันทึกประวัติศาสตร์ของสังคมวัฒนธรรม” ของชุมชนชนบทในท้องถิ่นขณะนั้น เช่น มีเรื่องราวอันเป็นวัฒนธรรม และหรือภาพสะท้อน

ทรัพยากรทางโบราณคดีท้องถิ่นให้ชนพินิจการศึกษาถึงความเป็นมาในบริบทต่างๆ บนเส้นทางนิราศเมืองแกลงจากกรุงเทพฯ อันเป็นเส้นทางผ่านชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมของจังหวัดสมุทรปราการ จังหวัดฉะเชิงเทรา จังหวัดชลบุรี และสุดท้ายที่ตำบลกร่ำ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง อันเป็นจุดหมายปลายทาง

กรณีการศึกษาผ่านเรื่องราวในนิราศเมืองแกลงและตามการวิจัยศิลปวัฒนธรรมในท้องถิ่นภาคตะวันออกมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2522 ได้ช่วยให้พบเห็นแหล่งทรัพยากรทางโบราณคดีท้องถิ่นและข้อมูลมรดกทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับเส้นทางนิราศเมืองแกลงในแต่ละช่วงเวลา เป็นต้นว่า โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และแหล่งโบราณคดีต่างๆ จำนวนมาก อันเป็นทรัพยากรทางโบราณคดีที่มี “คุณค่า” และ “มูลค่า” พร้อมกันไปอย่างเช่น วัดบางพลีในอำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ ศาลเจ้าที่หัวตะเข้ ตำบลจระเข้ใหญ่ เขตลาดกระบัง กรุงเทพฯ วัดใหญ่อินทาราม ศาลหลักเมือง ตำบลบางปลาสร้อย อำเภอเมืองชลบุรี วัดบางละมุง ตำบลบางละมุง อำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี วัดบ้านเก่า ตำบลตาขัน อำเภอบ้านค่าย วัดนาตาขวัญ ตำบลนาตาขวัญ อำเภอเมืองระยอง เป็นต้น

ปัญหา คือ ภาคตะวันออกมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมอย่างรวดเร็ว นับตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) เป็นต้นมา จนถึงวิกฤตการณ์จากโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก (Eastern seaboard) และการพัฒนาภูมิภาคตะวันออกให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในช่วงระยะหลัง เป็นต้น ปัจจัยดังกล่าว ได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่างๆ ตามมาอีกมากโดยเฉพาะการเติบโตและการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมในบริเวณชายฝั่งทะเลตอนล่างของภาค มีโรงงานเพิ่มขึ้นกว่า 3,000 โรง มีการอพยพเคลื่อนย้ายของประชากรเข้ามาตั้งถิ่นฐานในบริเวณศูนย์กลางเมืองและพื้นที่โดยรอบโรงงานมากยิ่งขึ้น เกิดการกระจุกตัวรวมกันอยู่อย่างหนาแน่นตามพื้นที่ชายฝั่งทะเล ตลอดความยาวตั้งแต่จังหวัดชลบุรี ถึงจังหวัดตราด มีการรุกรานพื้นที่แหล่งประวัติศาสตร์ ย่านประวัติศาสตร์และแหล่งโบราณสถาน อันเป็นทรัพยากรทางโบราณคดีท้องถิ่นที่มีคุณค่า ส่งผลให้ภูมิทัศน์และสิ่งแวดล้อมเกี่ยวเนื่องกับทรัพยากรทางโบราณคดี ตามช่วงเวลาในประวัติศาสตร์มีการเปลี่ยนแปลงและสูญหายไปมากที่สุด

คำถาม คือ “ทำอย่างไรจึงจะอนุรักษ์และรักษาทรัพยากรทางโบราณคดีท้องถิ่นบนเส้นทางนิราศเมืองนิราศไว้ได้?” และ “การจัดการการอนุรักษ์จะใช้วิธีการแบบใด จึงจะพัฒนาให้สอดคล้องกับศักยภาพของทรัพยากรทางโบราณคดีท้องถิ่นในแต่ละลักษณะและแต่ละแห่งได้” เพื่อให้ทรัพยากรเหล่านั้นเกิดประโยชน์ต่อชุมชนสังคมและประเทศชาติโดยรวม

ทั้งนี้ เพราะปัญหาการจัดการวัฒนธรรม กรณี “การอนุรักษ์และการพัฒนา” เพื่อให้เกิดความเหมาะสมสอดคล้องกับทรัพยากรทางโบราณคดีท้องถิ่นและสังคมวัฒนธรรม เป็นสิ่งที่ยากและมีปัญหาความขัดแย้งระหว่างผู้เกี่ยวข้องมาโดยตลอด เพราะต่างก็มีจุดยืนบนความเชื่อที่แตกต่างกันไปจนส่งผลให้เกิดแนวความคิด การปฏิบัติแบบสุดโต่งแบบวิธีที่เรียกว่า “การอนุรักษ์โดยไม่พัฒนา” และ “การพัฒนาโดยไม่อนุรักษ์” เป็นอาทิ ดังนั้น การดำเนินการวิจัยในครั้งนี้จึงต้องพิจารณาถึงการจัดการวิธีการอนุรักษ์ที่มีความเหมาะสม สอดคล้องและผสมผสานไปกับการพัฒนาบนฐานความรู้ตามแนวทางของชาติและของท้องถิ่นต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

2.1 ศึกษาทรัพยากรทางโบราณคดีท้องถิ่นบนเส้นทางนิราศเมืองแกลงในบริเวณพื้นที่ดั้งเดิมแบบสัมพันธ์เชื่อมโยงกับภูมิศาสตร์ ภูมิหลัง ภูมิสังคมและภูมิวัฒนธรรม

2.2 ศึกษาวิเคราะห์ถึงศักยภาพและคุณค่าของทรัพยากรทางโบราณคดีท้องถิ่น บนเส้นทางนิราศเมืองแกลงพร้อมกับจำแนกคุณลักษณะ ศิลปะลักษณะ ตามประเภทและแบบอย่างที่สุดอดคล้องกัน

2.3 ศึกษาการจัดการวิธีการอนุรักษ์และหรือการจัดการวิธีการพัฒนาที่สอดคล้องกัน เพื่อการพัฒนาทรัพยากรทางโบราณคดีท้องถิ่น และความรู้ในบริบทที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่นอย่างครอบคลุม ตามวงจรการดำเนินงานของกรอบแนวความคิด

3. ขอบเขตของโครงการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้จะศึกษาอยู่ในบริเวณชายฝั่งทะเลของภาคตะวันออกตอนล่าง บนเส้นทางนิราศเมืองแกลงของสุนทรภู่ บริเวณสองข้างทางและสองฝากฝั่งเป็นหลักโดยแบ่งการวิจัยออกเป็น 2 ช่วง ดังนี้

3.1 ช่วงแรก เริ่มต้นจากตำบลท่าข้าม ตำบลบางปะกง อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา เขตรอยต่อระหว่างตำบลบางปลาสร้อย อำเภอเมืองชลบุรี ไปจนถึงอำเภอลัดทิป จังหวัดชลบุรี

3.2 ช่วงที่สอง เริ่มต้นจากตำบลสำนักสะท้อน อำเภอบ้านฉาง ไปจนถึงตำบลกร่ำ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง

4. ทฤษฎีสมมติฐานและกรอบแนวความคิดของการวิจัย

กรอบแนวความคิดของการวิจัยเรื่อง “การจัดการวิธีการอนุรักษ์ที่สอดคล้องกับการพัฒนาศักยภาพของทรัพยากรทางโบราณคดีท้องถิ่นบนเส้นทางนิราศเมืองแกลงบริเวณภาคตะวันออกตอนล่าง” มีแนวความคิดว่าเรื่อง “การอนุรักษ์กับการพัฒนา” เป็นการดำเนินงานทางวัฒนธรรมที่มีความขัดแย้งกันมาโดยตลอด แบบสุดขั้วสุดโต่งของความเชื่อความเข้าใจคิดเห็นที่ไม่ลงรอยกัน ความจริงแล้วทั้งการอนุรักษ์และการพัฒนาต่างก็สามารถบริหารจัดการให้สมประโยชน์พร้อมไปด้วยกันได้ ด้วยต่างก็มีคุณสมบัติเฉพาะตัวที่มีคุณประโยชน์ สามารถนำมาเกื้อกูลต่อกันได้ แบบที่เรียกว่า “การอนุรักษ์บนฐานการพัฒนา” หรือ “การพัฒนาบนฐานการอนุรักษ์” โดยต่างนำคุณค่าจุดแข็ง อันเป็นเอกลักษณ์ของกันและกันมาใช้สองทางสร้างแนวความคิดให้สมประโยชน์ร่วมกันได้แล้วก็มีความเป็นไปได้ว่า ศักยภาพของทรัพยากรทางโบราณคดีท้องถิ่นที่แฝงเร้น ซุกซ่อนอยู่ก็จะถูกสกัดและดึงเอาคุณค่านิยามต่างๆ กันมาจัดการให้เกิดประโยชน์ สร้าง “คุณค่า” และ “มูลค่า” ของทุนวัฒนธรรมในท้องถิ่นต่อไปในอนาคต (แผนภูมิที่ 1)

5. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ สามารถจำแนกได้ดังนี้

5.1 ได้ผลผลิต (output) ฐานข้อมูลของทรัพยากรทางโบราณคดี บนเส้นทางนิราศเมืองแกลงที่แสดงถึงคุณค่า คุณสมบัติ คุณประโยชน์ของแหล่งโบราณสถาน แหล่งประวัติศาสตร์ (เกี่ยวเนื่อง) โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุแบบเชื่อมโยงกับพื้นที่ระหว่างจุดเริ่มต้นของเส้นทางที่บางปะกง

ถึงยังปลายทางที่จังหวัดระยอง รวมถึงมิติอื่นๆ ได้แก่ ภูมิศาสตร์ ภูมิหลัง ภูมิสังคม และภูมิวัฒนธรรมในบริบทดั้งเดิมและในสิ่งแวดล้อมใหม่ ที่เกี่ยวข้องกันตามกระแสของการพัฒนาในแต่ละท้องถิ่น

5.2 ได้ระบบหรือแนวทางการจัดการวิธี “การอนุรักษ์บนฐานการพัฒนา” หรือ “การพัฒนาบนฐานการอนุรักษ์” ที่สอดคล้องไปกับทรัพยากรทางโบราณคดี และไปตามศักยภาพของทรัพยากรในแต่ละท้องถิ่น ได้แก่ การจัดการวิธีทำนุบำรุงรักษา วิธีฟื้นฟู วิธีการดัดแปลงต่อยอด วิธีการสร้างสรรค์ เป็นต้น โดยมีเส้นทางนิราศเมืองแกลงที่เป็นตัวบ่งชี้ (ทั้งนี้จากผลการดำเนินงานครั้งนี้ อาจนำไปสู่การจัดการเส้นทางนิราศเมืองแกลง ให้เป็นเส้นทางท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมตามรอยสุนทรภู่ก็ได้)

6. วิธีการดำเนินการวิจัยและสถานที่ทำการทดลอง / เก็บข้อมูล

6.1 ขั้นการสำรวจศึกษา มีแนวทางการดำเนินการดังนี้

6.1.1 ในเบื้องต้นก่อนออกสำรวจต้องจัดเตรียมเอกสารนิราศเมืองแกลงแผนที่ตามพื้นที่เกี่ยวข้องและแบบสัมภาษณ์ แบบสอบถามให้พร้อมหลังจากนั้นจึงศึกษาคำกลอนของนิราศเมืองแกลงให้เข้าใจถึงเนื้อความที่ระบุถึงทรัพยากรทางโบราณคดีท้องถิ่น ได้แก่ โบราณสถาน โบราณวัตถุและศิลปวัตถุ รวมถึงองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องต่างๆ (ภูมิศาสตร์ ภูมิสังคม และภูมิวัฒนธรรม) พร้อมระบุจุดตำแหน่งลงบนแผนที่ในพื้นที่นั้นๆ เพื่อกำหนดเป้าหมายของการออกสำรวจภาคสนาม กรณีพื้นที่กรณีทรัพยากรทางโบราณคดีท้องถิ่นที่จะเป็นข้อมูลเพื่อการศึกษาทำความเข้าใจต่อไปนั้น มีเกณฑ์การพิจารณาให้หาคำคุณค่าความสำคัญบนเส้นทางนิราศเมืองแกลงตามลำดับดังนี้

6.1.1.1 ทรัพยากรทางโบราณคดีท้องถิ่นในพื้นที่มีองค์ประกอบของคุณค่า ได้แก่ ประวัติศาสตร์ สุนทรียะ สังคมและวัฒนธรรม มีความเชื่อมโยงในช่วงเวลาเดียวกัน (พ.ศ. 2349 – 2350) กับนิราศเมืองแกลง และหรือก่อนหน้านั้นเล็กน้อย มีการระบุในคำกลอนอย่างชัดเจน และมีสภาพภูมิศาสตร์สิ่งแวดล้อมตามสภาพเดิมที่ปรากฏในคำกลอนให้เห็นได้

6.1.1.2 ทรัพยากรทางโบราณคดีท้องถิ่นในพื้นที่มีองค์ประกอบของคุณค่าเช่นเดียวกับข้อ 6.1.1.1 บางข้อ และมีการระบุในคำกลอนบนเส้นทางเดียวกันหลายจุด (แห่ง) ได้แก่ ตำบล อำเภอและจังหวัด ตามช่วงเวลาเดียวกันหรือช่วงระยะหลังต่อมา และชี้ให้เห็นถึงความเชื่อมโยง ความเกี่ยวข้องในด้านต่างๆ อาทิ เช่น การสัญจร การค้า การเคลื่อนย้ายที่อยู่อาศัย เป็นต้น

6.1.1.3 ทรัพยากรทางโบราณคดีท้องถิ่นในพื้นที่มีองค์ประกอบของคุณค่าเช่นเดียวกับข้อ 6.1.1.1 ถูกสร้างขึ้นในระยะหลังลงมาจนถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) และมีความสำคัญ มีคุณค่าต่อชุมชนท้องถิ่น

6.1.1.4 ทรัพยากรทางโบราณคดีท้องถิ่นในพื้นที่ มีองค์ประกอบของคุณค่าเช่นเดียวกับข้อ 6.1.1.1 บางข้อ ถูกสร้างขึ้นเมื่อ 50 ปี (ตามเกณฑ์การพิจารณาอายุโบราณสถาน) มีความสำคัญ มีคุณค่าต่อชุมชนท้องถิ่นสมัยปัจจุบัน

6.1.2 บันทึกวิเคราะห์ข้อมูลจากการสำรวจศึกษาในเบื้องต้น พร้อมจัดระเบียบของข้อมูลตามประเภท รูปแบบของทรัพยากรทางโบราณคดีท้องถิ่นแต่ละพื้นที่

6.1.3 บันทึกวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้องในพื้นที่ท้องถิ่น

ได้แก่ ผู้นำชุมชน ผู้สูงอายุ ผู้มีบทบาททางวัฒนธรรม เป็นต้น พร้อมแจกแบบสอบถามไปยังกลุ่มเป้าหมายต่างๆ

6.2 ชั้นวิเคราะห์ สังเคราะห์ ประเมินคุณค่าและกำหนดแนวทางวิธีการจัดการ
การดำเนินการในขั้นนี้ จะวิเคราะห์ถึงองค์ประกอบของคุณค่าความสำคัญของทรัพยากรทางโบราณคดีท้องถิ่น ตามที่กล่าวมาแล้ว (ข้อ 6.1.1.1 – 6.1.1.4) จากนั้นสำรวจศึกษาและดำเนินการตามขั้นตอนต่อไปนี้

6.2.1 วิเคราะห์ประเมินคุณค่าศักยภาพของทรัพยากรโบราณคดีท้องถิ่นด้านรูปแบบรูปลักษณะ คุณลักษณะตามประเภทของทรัพยากร คือ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและแหล่งโบราณคดีที่เกี่ยวข้อง ตามพื้นที่บนเส้นทางนิราศเมืองแกลงแต่ละจุด (แห่ง) ตามเกณฑ์ลำดับความสำคัญ (ข้อ 6.1.1.1 – 6.1.1.4) ทั้งนี้ จะพิจารณาจากพื้นที่จริงเป็นปัจจัยหลักประกอบรวมด้วย

6.2.2 วิเคราะห์ประเมินคุณค่า ศักยภาพของทรัพยากรทางโบราณคดีท้องถิ่นตามบริบทที่เกี่ยวข้อง เชื่อมโยงกับภูมิศาสตร์ ภูมิหลัง ภูมิประชา ภูมิสังคมและภูมิวัฒนธรรมในท้องถิ่นและพื้นที่

6.2.3 วิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลแบบสอบถาม การสัมภาษณ์ เพื่อจัดระบบข้อมูลที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับเรื่องที่จะศึกษาตามประเด็นต่างๆ อย่างรอบคอบ

6.2.4 วิเคราะห์ สังเคราะห์ถึงแนวทางการจัดการวิธีการอนุรักษ์ และการพัฒนาที่สอดคล้องกันในแต่ละพื้นที่ อาทิ วิธีการฟื้นฟู การทำนุบำรุงรักษา การดัดแปลงต่อยอดหรือการสร้างสรรค์ เป็นต้น โดยเฉพาะตามกรอบแนวคิดของแนวทางการจัดการแบบ “วิธีการอนุรักษ์ที่สอดคล้องกับการพัฒนา” (การอนุรักษ์บนฐานการพัฒนา) และ “วิธีการพัฒนาที่สอดคล้องกับการอนุรักษ์” (การพัฒนาบนฐานอนุรักษ์) เป็นเป้าหมายหลัก

6.2.5 วิเคราะห์ถึงแนวทางการจัดการวิธีการอนุรักษ์ที่สอดคล้องกับการพัฒนาไปตามศักยภาพของทรัพยากรทางโบราณคดีท้องถิ่น ให้สามารถกำหนดรูปแบบและวิธีการหรือแผนการดำเนินงานที่ให้เกิดผลต่อการนำไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่ได้

6.2.6 วิเคราะห์เส้นทางนิราศเมืองแกลง และกำหนดจุดตำแหน่งต่างๆ ของแผนที่เส้นทาง เพื่อการจัดทำต้นแบบของแผนที่โดยรวม

6.3 ขั้นการสรุป ดำเนินการตามขั้นตอนต่อไปนี้ คือ

6.3.1 สังเคราะห์ทรัพยากรทางโบราณคดีบนเส้นทางนิราศเมืองแกลง ของจังหวัดชลบุรีจังหวัดระยองและจังหวัดฉะเชิงเทราบางส่วนที่มีศักยภาพตามคุณค่า ความสำคัญจนนำวิธีการอนุรักษ์ที่สอดคล้องกับวิธีการพัฒนาไปใช้ให้เกิดคุณค่าและมูลค่าวิธีการหนึ่งวิธีการใด

6.3.2 สังเคราะห์แนวทางการจัดการวิธีการอนุรักษ์ที่สอดคล้องกับพัฒนา ศักยภาพของโบราณคดีท้องถิ่น บนเส้นทางนิราศเมืองแกลง ตามวิธีการหนึ่งวิธีการใด ได้แก่ วิธีการฟื้นฟู วิธีการทำนุบำรุงรักษา วิธีการดัดแปลงต่อยอด วิธีการสร้างสรรค์ เป็นต้น พร้อมแผนดำเนินการที่เป็นรูปธรรมโดยรวม

6.3.3 จัดทำแผนที่เส้นทางนิราศเมืองแกลงที่เชื่อมโยงกันโดยรวม จากต้นทางที่จังหวัดชลบุรีถึงปลายทางที่ตำบลกร่ำ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง ทั้งในส่วนภาพรวมของเส้นทางและภาพย่อยของเส้นทางที่เฉพาะเจาะจงตามพื้นที่สำคัญๆ บางแห่ง

6.3.4 สังเคราะห์ปัญหาอุปสรรคและแนวทางวิธีการแก้ไข

6.3.5 จัดทำรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์

6.4 สถานที่ทำการทดลอง / เก็บข้อมูล บริเวณภาคตะวันออกเฉียงตอนล่าง ได้แก่ จังหวัด ฉะเชิงเทรา อำเภอบางปะกง จังหวัดชลบุรี คือ อำเภอเมืองชลบุรี อำเภอศรีราชา อำเภอบางละมุง และอำเภอสัตหีบและจังหวัดระยอง คือ อำเภอบ้านฉาง อำเภอเมืองระยองและอำเภอแกลง บนเส้นทางนิรชาตามเส้นทางเดิน

ทรัพยากรทางโบราณคดี (Archaeological Resources) หมายถึง สถานที่สิ่งก่อสร้าง รวมถึงวัตถุสิ่งของที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์และวัฒนธรรมในอดีตทุกยุคสมัย ประกอบด้วย โบราณสถาน โบราณวัตถุและศิลปวัตถุ อันเป็นสิ่งที่มีคุณค่า ความสำคัญ สามารถนำมาจัดการให้เป็น คุณประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของคนสมัยปัจจุบันและต่อไปในอนาคต

การอนุรักษ์ (Conservation) หมายถึง การพิทักษ์รักษาและดำรงไว้ซึ่งทรัพยากรทาง โบราณคดี ทั้งที่เป็นรูปธรรมจับต้องได้และนามธรรมจับต้องไม่ได้ เพื่อก่อให้เกิดความรัก ความหวงแหน ความเข้าใจและความภูมิใจในความรักชาติ

การฟื้นฟู (Revival) หมายถึง การเลือกทรัพยากรทางโบราณคดีที่สูญหาย หรือกำลัง เสื่อมสลายมาทำให้มีความหมายและความสำคัญต่อการดำเนินชีวิต การจัดการควรต้องรู้ว่า ทรัพยากรใดมีคุณค่า ความสำคัญต่อการฟื้นฟูก่อนหรือหลัง

การส่งเสริมและสนับสนุน (Promotion) หมายถึง การสนับสนุนให้บุคคล หรือหน่วยงาน สามารถจัดกิจกรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล การดำเนินงานอาจไม่ต้องลงไป ทำเอง ใช้วิธีการประสานงานการอำนวยความสะดวกในรูปแบบอื่นๆ อย่าให้ฝ่ายปฏิบัติ (คณะกรรมการ ดำเนินงาน) เกิดปัญหาอุปสรรคได้

การบำรุงรักษา (Preservation) หมายถึง การกระทำที่เกี่ยวข้องกับการบำรุงรักษา ทรัพยากรทางโบราณคดีนั้น เป็นการหมุนเวียนหรือประจำ ตลอดจนการซ่อมแซมเล็กๆ น้อยๆ เช่น การใช้เคมีเพื่อป้องกันความชื้นจากน้ำ การกำจัดแมลงหรือวัชพืช เพื่อมิให้ทรัพยากรทาง โบราณคดีเสื่อมสภาพ

การบูรณปฏิสังขรณ์ (Restoration) หมายถึง การทำให้โบราณสถานที่เสียรูปร่าง หรือขาดหายไปคืนสู่สภาพเดิม ภายในขอบเขตของวัตถุที่คงเหลืออยู่โดยรวมแบบที่ไม่ใช่การ คัดคะเน

การสร้างรูปแบบขึ้นมาใหม่ (Reconstruction) หมายถึง การปลูกสร้างอาคารขึ้น มาใหม่ โดยใช้วัสดุเก่าหรือวัสดุใหม่ทั้งสองอย่างตามความถูกต้อง และข้อมูลทางโบราณคดี และสถาปัตยกรรมโดยใช้การคาดคะเน การเคลื่อนย้ายแหล่งที่ตั้ง (Re-Location) ไม่ได้อยู่ใน แนวทางระบบดังกล่าวนี้ การนำมาใช้ในการนิมิตมีความจำเป็นเกี่ยวกับผลกระทบที่ไม่อาจแก้ไขได้ แต่ต้องเป็นการอนุรักษ์ในระดับชาติ หรือระดับนานาชาติเท่านั้น

การจัดชิ้นส่วนเก่าในรูปแบบเดิม (Analysis) หมายถึง การปฏิสังขรณ์ โดยใช้วัสดุเดิม ที่เหลืออยู่ หรือซากที่พังทลายอยู่ในบริเวณนั้นนำมาประกอบให้โบราณสถานกลับไปสู่รูปแบบ อาคารสิ่งปลูกสร้างเดิม หรือตามผลวิเคราะห์ทางโบราณสถานเกี่ยวกับรูปแบบศิลปกรรมนั้น

การสร้างสรรค์ (Creation) หมายถึง การคิดค้น ประดิษฐ์ การพัฒนาทรัพยากรทาง โบราณคดีท้องถิ่นให้มีความเจริญก้าวหน้า เกิดประโยชน์กับสังคมปัจจุบัน และอนาคตอย่าง ต่อเนื่องวิธีการสร้างสรรค์อาจจะนำคุณค่าภูมิปัญญาของทรัพยากรฯ เดิมมาเป็นแนวทางใน การสร้างหรืออาจคิดใหม่ สร้างใหม่ โดยไม่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมเดิมอย่างใดอย่างหนึ่ง

การดัดแปลงการต่อยอด (Proceeding modification) หมายถึง การนำทรัพยากร

ทางโบราณคดีหรือศิลปกรรม มาทำการศึกษาถึงคุณค่าความสำคัญ แล้วนำคุณลักษณะและศิลปะลักษณะที่โดดเด่นมาดัดแปลง หรือต่อยอดกับผลงานใหม่ที่จะบังเกิดขึ้น เพื่อเป็นการเพิ่มคุณค่าในลักษณะใหม่ต่อทรัพยากรทางโบราณคดีนั้น

การออกแบบบูรณาการส่วนใหม่ (Infilld Design) หมายถึงการออกแบบเพิ่มเติมแทรกเข้าไปในส่วนหรือกลุ่มของอาคารเดิม สำหรับรองรับส่วนใช้สอยเพิ่มเติม มีความต่อเนื่องในรูปแบบสถาปัตยกรรม เพื่อมิให้ความเสียหายขยายตัวต่อเนื่องถึงอาคารข้างเคียง

ทุนวัฒนธรรม (Cultural Capital) หมายถึง บริบทหลายด้านทางวัฒนธรรมเกี่ยวข้องกับคุณค่า ความรู้ ภูมิปัญญาและความเชื่อที่ผูกพันสังคม ทำให้เกิดการจัดระเบียบของสังคม หรือสร้างกติกาให้เป็นคุณต่อสังคมโดยส่วนรวม รวมถึงกิจกรรมการถ่ายทอดความรู้จากคนรุ่นหนึ่งไปอีกรุ่นหนึ่ง

การฟื้นคืนชีวิตใหม่ (Revitalization) การปรับปรุงอาคารทรัพยากรทางโบราณคดีให้คืนสู่สภาพปกติ มีการปรับปรุงอาคารที่อยู่อาศัยและอาคารอื่นๆ ทางด้านกายภาพ เพื่อให้มีการใช้สอยอย่างเหมาะสมหรือการปรับเปลี่ยนการใช้สอยในกิจกรรมใหม่ที่เกิดขึ้น

การพัฒนา (Development) หมายถึง การริเริ่มสร้างสรรค์ และการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงทรัพยากรทางโบราณคดีให้เหมาะสมกับยุคสมัย บังเกิดประโยชน์แก่ชีวิต สังคม และธรรมชาติโดยรวม

เส้นทางนิราศเมืองแก่ง (Route of travel genre Nirat Muang Klaeng) หมายถึง เป็นเส้นทางการเดินทางของสุนทรภู่เพื่อไปพบบิดาซึ่งบวชอยู่ที่วัดปากกร่ำ ตำบลกร่ำ อำเภอแก่ง จังหวัดระยอง ขณะเดินทางได้แต่งนิราศคำกลอนขึ้นเพื่อบรรยายถึงสิ่งต่างๆ ที่พบเห็นตามเส้นทางผ่าน ตั้งแต่เริ่มต้นทางที่กรุงเทพฯ เรื่อยลงมาถึงจังหวัดสมุทรปราการ จังหวัดฉะเชิงเทรา จังหวัดชลบุรีและจังหวัดระยอง อันเป็นปลายทางตามลำดับ ได้แก่ โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ เป็นต้น

ภาคตะวันออกตอนล่าง (Lower Eastern Region) หมายถึง พื้นที่อนุภูมิภาคบริเวณชายฝั่งทะเลของจังหวัดฉะเชิงเทราบางส่วน (อำเภอบางปะกง) จังหวัดชลบุรีบางส่วน (อำเภอเมืองชลบุรี ศรีราชา เกาะสีชัง บางละมุง สัตหีบ และหนองใหญ่) จังหวัดระยอง จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดตราด

ผลการวิจัย

ทรัพยากรทางโบราณคดีท้องถิ่นบนเส้นทางนิราศเมืองแก่งจากจุดเริ่มต้นทางที่ตำบลบางปะกง อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา เชื่อมต่อเนื่องกับเส้นทางเดินบกตำบลบางปลาสร้อยถึงปลายทางที่ตำบลกร่ำ อำเภอแก่ง จังหวัดระยอง มีศักยภาพและคุณค่าของทรัพยากรทางโบราณคดีท้องถิ่นได้แก่ประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรม สภาพความแท้ดั้งเดิมและจุดเด่นจุดแข็งบนเส้นทางนิราศหลายแหล่ง โดยเฉพาะมีพื้นที่ตำบลบางปลาสร้อยและพื้นที่ใกล้เคียงได้แก่ พื้นที่ตำบลบางละมุงและบ้านนาเกลือของจังหวัดชลบุรี พื้นที่ตำบลตาขันและตำบลตะพงของจังหวัดระยอง มีหลักฐานของทรัพยากร ได้แก่ วัดอาราม ตลาด บ้านเรือน การถักกระดาน การทำโปะและสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ตามที่มีการระบุไว้ในคำกลอนเมื่อครั้ง พ.ศ. 2349 – 2350 อย่างชัดเจน เป็นต้นว่า วัดตะพงใน วัดบ้านเก่า ตลาดบางปลาสร้อย เรือนฝาโถง การถักกระดานหาหอยที่หน้าเมืองชลบุรี และการทำโปะที่บางละมุงฯลฯ นอกจากนั้นยังมี

หลักฐานสำคัญและมีคุณค่าทางโบราณคดีในช่วงเวลาร่วมสมัยอีกหลายแหล่ง เช่น วัดใหญ่ อินทาราม ศาลเจ้าพ่อหลักเมือง (ภาพที่ 3) วัดสวนตาล วัดโบสถ์ (ร้าง) วัดนางเศรษฐี (ร้าง) (ภาพที่ 6) วัดบ้านแลงและวัดนาตาขวัญ (ภาพที่ 7)

นอกจากนั้น ทรัพยากรทางโบราณคดีท้องถิ่นของพื้นที่ตำบลบางปลาสร้อย และตำบลบางละมุงของจังหวัดชลบุรี มีองค์ประกอบของคุณค่าและมีพื้นที่เกี่ยวข้องบนเส้นทางนิราศหลายแหล่ง (จุด) ในช่วงเวลาระยะหลังลงมา ได้แก่ ชุมชนชาวน้ำ (เล) บนสะพานดั้งเดิมบริเวณชายทะเลฝั่งทิศตะวันตก การทำประมง การทำโป๊ะ (ภาพที่ 4) หรือศาลเจ้าพ่อเจ้าแม่ (ศาลเจ้าพ่อสาคร ศาลเจ้าพ่อหลักเมือง ศาลเจ้าแม่สามมุข) และสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ศาลากลางจังหวัดชลบุรีหลังเก่า ศาลจังหวัดชลบุรีหลังเก่า) เป็นอาทิ

กรณีทรัพยากรทางโบราณคดีในช่วงหลังรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว บนสะพานดั้งเดิมตั้งแต่สะพานยาว (ที่ฆาตกรรม) ขึ้นไปทางเหนือถึงสะพานหลวง (เสริมสันติ) บ้านเรือนที่ปลูกสร้างบนสองฝั่งของสะพานเดิมตั้งแต่ตีนสะพานถึงหัวสะพาน มีหลักฐานแสดงให้เห็นถึงเรือนไทยแบบท้องถิ่นชายทะเลและเรือน อาคารแบบตะวันตกที่เริ่มเข้ามามีบทบาทต่อการปลูกสร้างบ้านเรือนในช่วงหลังลงมาอย่างโดดเด่นและมีหลายหลังยังคงสภาพสมบูรณ์ตั้งแต่ ตัวบ้าน ตัวเรือน แนวรั้วและซุ้มประตู

ทำนองเดียวกันกับพื้นที่ของตำบลตาขัน (วัดบ้านเก่า) ตำบลตะพง (วัดตะพงใน) (ภาพที่ 7) และตำบลนาตาขวัญ (วัดนาตาขวัญ) ของจังหวัดระยอง มีหลักฐานของอุโบสถหลังเก่าที่มีกระบวนแบบหรือรูปแบบแบบท้องถิ่นมีความโดดเด่นสะท้อนถึง ศิลปะลักษณะและอัตลักษณ์ที่ไม่เหมือนใครมีอายุเก่าแก่ประมาณต้นกรุงรัตนโกสินทร์ อยู่ในช่วงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3) ลงมา ทรัพยากรโบราณคดีตามที่กล่าวข้างต้นล้วนมีศักยภาพของคุณค่า จุดเด่นจุดแข็ง สภาพแท้ดั้งเดิมและมีลักษณะองค์ประกอบของคุณค่าสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัยโดยลำดับ

ปัญหา คือ มีพื้นที่หลายแหล่งได้รับผลกระทบจากโรงงานอุตสาหกรรม เขตอุตสาหกรรมบ้านจัดสรรและการขยายของตัวเมืองอันเป็นภัยคุกคามอย่างสำคัญต่อทรัพยากรโบราณคดีโดยตรงด้วยการบุกรุกขยายพื้นที่เข้ามาในเขตแหล่งโบราณคดีดั้งเดิมให้สิ้นสภาพไปในที่สุด สอดคล้องกับความคิดเห็นของ สุเทพ จันทรพราหมณ์ ที่กล่าวว่า ปัจจุบันพื้นที่ในเขตบ้านกรั้วระยองถูกโรงงานอุตสาหกรรมเข้ามาจับจองพื้นที่ ถูกบ้านจัดสรรเข้ามาปลูกสร้างบนเส้นทางนิราศช่วงสำคัญๆ มีการปรับพื้นที่รื้อถอนต้นไม้นิเวศน์สำคัญไปหลายต้น ทางผู้เกี่ยวข้องเองก็ไม่ได้ตระหนักว่าจะคิดอนุรักษ์พัฒนาพื้นที่อะไร ถ้าปล่อยไปเช่นนี้ไม่นานทรัพยากรทางโบราณคดีฯ และเรื่องราวเกี่ยวข้องกับเส้นทางนิราศเมืองแกลงก็จะหมดไปในที่สุด¹ สอดคล้องกับคำเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานด้านการมีส่วนร่วมข้อ 6 ซึ่งมีระดับการมีส่วนร่วม “มีส่วนร่วมน้อย”² เกี่ยวกับการบริหารพื้นที่เพื่อการอนุรักษ์เชิงพัฒนาและพื้นที่เพื่อการพัฒนาให้มีความชัดเจน

ต่อกรณีปัญหาดังกล่าวจึงมีคำถามคือ

1. ทำอย่างไรจึงจะอนุรักษ์และรักษาทรัพยากรทางโบราณคดีท้องถิ่นบนเส้นทางนิราศเมืองแกลงไว้ได้?

2. การจัดการการอนุรักษ์จะใช้วิธีการแบบใดจึงจะพัฒนาให้สอดคล้องกับศักยภาพของทรัพยากรทางโบราณคดีท้องถิ่นในแต่ละลักษณะและแต่ละแห่งได้?

ประเด็นแรก การจะอนุรักษ์และรักษาทรัพยากรทางโบราณคดีท้องถิ่นไว้ได้นั้น การสร้างความสำนึกและเห็นคุณค่าและร่วมมือร่วมใจกันนั้นมีความสำคัญมาก เพราะเมื่อเห็นคุณค่ากับทรัพยากรแล้วการจะช่วยกันคิดและร่วมมือกันอนุรักษ์และรักษาจะบังเกิดขึ้น ยิ่งพื้นที่หลายแห่งบนเส้นทางนิราค มีภัยคุกคามและแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงมากตามเขตชายฝั่งทะเลตั้งแต่จังหวัดชลบุรี เขตบางปลาสร้อย มะขามพ่องและจังหวัดระยอง เขตมาบตาพุด แกลง ล้วนสร้างผลกระทบต่อทรัพยากรทางโบราณคดี ทั้งทางตรงและทางอ้อม สอดคล้องกับการสอบถามและสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้องพบว่า มีความรู้ความเข้าใจอยู่ในระดับพอรู้และการมีส่วนร่วมน้อย เนื่องจากปัจจัยและโอกาสไม่เอื้ออำนวย ยิ่งการวางแผนเพื่อพัฒนาศักยภาพทรัพยากรโบราณคดีท้องถิ่นตามลำดับคุณค่า คุณลักษณะของโบราณสถาน โบราณวัตถุ เพื่อการอนุรักษ์และรักษาทรัพยากรมีระดับน้อย โดยการจะพัฒนาเรื่องดังกล่าวให้ได้ผลนั้นคนในพื้นที่ต้องเห็นคุณค่าและมีความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นของตน พร้อมกับต้องมาช่วยกันขีดเส้นว่าจะอนุรักษ์ตรงไหน เก็บรักษาไว้ตรงไหนโดยเฉพาะการจัดพื้นที่บางส่วนต้องดูว่าอะไรมันปรากฏในประวัติศาสตร์ มีหลักฐานชัดเจนต้องปรึกษากันว่ามันเก็บไว้ได้ไหม³

กรณีของผู้มีบทบาทเกี่ยวข้องกันพื้นที่โดยตรง ได้แก่ องค์รปกครองส่วนท้องถิ่น (อบต.) เทศบาลและเจ้าอาวาส จะต้องเข้ามามีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับทรัพยากรทางโบราณคดี และสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมให้มากกว่าเท่าที่เป็นอยู่ มีการศึกษาเรียนรู้ทำความเข้าใจต่อเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง กับมรดกทางศิลปวัฒนธรรมตามที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ได้ระบุไว้ในหลายหมวดและมาตรา เช่น หมวดที่ 9 การปกครองส่วนท้องถิ่น มาตรา 289 องค์รปกครองส่วนท้องถิ่นย่อมมีหน้าที่บำรุงรักษา ศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น⁴ ปัญหา คือ องค์รปกครองส่วนท้องถิ่นทำได้ไม่เต็มที่ เพราะต้องพัฒนาด้านอื่นด้วยจึงทำบ้างไม่ทำบ้างไม่ต่อเนื่องตามกำลังงบประมาณ และมองว่าเรื่องปากท้องความกินดีอยู่ดีสำคัญที่สุด เรื่องของศิลปวัฒนธรรมโบราณสถาน โบราณวัตถุของเก่าๆทั้งหลายไม่ได้รับการดูแลมากนัก⁵ จากการศึกษาพบว่าองค์รปกครองส่วนท้องถิ่นความสามารถจริงๆ มีแต่ให้ความสนใจน้อยอาจไปทำด้านอื่นแทนหรือไม่ให้ความสำคัญเลย มีเทคนิคแต่เพียงจะปรับปรุงทำใหม่โดยการจะรื้อบ้านเก่าออกหมดสร้างเป็นตึกเป็นอาคารให้เข้าจะทำให้มีรายได้มาก⁶

ดังนั้น กิจกรรมเร่งด่วนที่องค์รปกครองท้องถิ่นทุกระดับควรเร่งดำเนินการก่อนจะต้องเร่งเข้าไปจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในทุกรูปแบบ คือ ต้องสร้างความรู้ ความเข้าใจในคุณค่า ความสำคัญของทรัพยากรทางโบราณคดีท้องถิ่นและหาแนวทางการพัฒนาที่เหมาะสม และเกิดประโยชน์ในระยะยาวแก่ท้องถิ่นนั้นโดยเริ่มจากการศึกษาวิจัยเชิงสำรวจ (survey research) และหรือการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (participatory action research & development : PAR&D) เพื่อค้นหาและจัดทำบัญชีทรัพยากรทางโบราณคดีที่มีอยู่ในพื้นที่ปกครองของตนว่ามีอะไรที่ไหนมากน้อยเพียงใด จัดการประเมินคุณค่า ความสำคัญ ศักยภาพของทรัพยากรที่มีอยู่ และจัดทำฐานข้อมูลทรัพยากรให้เป็นระบบเดียวกันจนสามารถเชื่อมโยงข้อมูลกันได้กับเครือข่ายขององค์รปกครองท้องถิ่นในเขตจังหวัดชลบุรีและระยอง เพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาต่อไป

นอกจากนั้น การมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นองค์ประกอบหลักสำคัญที่จะช่วยอนุรักษ์และรักษาทรัพยากรไว้ได้ ซึ่งการวิจัยพบว่าการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และพัฒนามีส่วนร่วม

และไม่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว ดังนั้นการดำเนินการให้เกิดผลสัมฤทธิ์ต้องเริ่มตั้งแต่มีการรวมตัวกันในรูปของคณะกรรมการชุมชนซึ่งมาจากทุกภาคส่วนของประชาชนในท้องถิ่น ได้แก่ สถาบันการศึกษา หมู่บ้าน วัด ปราชญ์ผู้รู้ และภาคธุรกิจเอกชน ส่วนราชการและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อการจัดการร่วมกัน ปัญหาด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาต้องพึงพาองค์กร ชุมชนสำหรับพื้นที่ที่มีศักยภาพทางวัฒนธรรมซึ่งควรประกอบด้วยคณะกรรมการที่มาจากบุคคลหลายอาชีพ ตัวแทนจากผู้มีความรู้และความเข้าใจถึงวิถีชีวิตและกิจกรรมในอดีต ตัวแทนจากหน่วยงานท้องถิ่น ตัวแทนจากองค์กรชุมชนที่จัดตั้งโดยเทศบาลตำบลและตัวแทนจากสถานศึกษาในพื้นที่ โดยมีสถาบันหรือนักวิชาการที่มีความรู้ความเข้าใจในการอนุรักษ์ด้านวัฒนธรรมของชุมชนเป็นผู้ประสานงานและดำเนินการ ⁷

ประเด็นที่สอง การจะจัดการอนุรักษ์จะใช้วิธีการแบบใดจึงจะพัฒนาให้สอดคล้องกับศักยภาพของทรัพยากรโบราณคดีท้องถิ่นในแต่ละลักษณะและแต่ละแห่งได้นั้น จากการศึกษาในขั้นตอนวิธีการจัดการทรัพยากรโบราณคดีท้องถิ่น ต้องเป็นไปหลายลักษณะ (ดูตารางที่ 1 และ 2) ตั้งแต่การอนุรักษ์ การฟื้นฟู การสร้างสรรค์ การพัฒนาเป็นต้น การบริหารจัดการต้องมีการศึกษาวิจัยและวางแผน การจัดการวิธีการอนุรักษ์ไปตามศักยภาพของทรัพยากรทางโบราณคดีท้องถิ่น แต่ละลักษณะและแต่ละแห่งโดยเริ่มไปตามลำดับคุณค่า ความสำคัญของทรัพยากร ได้แก่ คุณค่าทางวัฒนธรรมสิ่งแวดล้อม (อัตลักษณ์ พหุลักษณะ ศิลปกรรม วัฒนธรรมสภาพที่เกี่ยวข้อง) และคุณค่าความแท้ดั้งเดิม (ที่ตั้ง บริเวณโดยรอบ รูปแบบเดิม เทคนิคฝีมือช่าง) และคุณค่าทางสังคมเศรษฐกิจ (เศรษฐกิจ การใช้สอย ข้อมูล ศึกษาหาความรู้ สังคม) โดยมีบริบทความเชื่อมโยงบนเส้นทางนิราศเมืองแกลงพร้อมกันไป คือ สภาพทางภูมิศาสตร์ ภูมิหลังภูมิสังคมและภูมิวัฒนธรรมที่มีรูปลักษณะ คุณลักษณะไปตามปัจจัยเกี่ยวข้องต่างๆ กันไป จะช่วยให้มองเห็นภาพรวมและภาพย่อยของการจัดการวิธีการอนุรักษ์ได้กระจ่างขึ้น ดังนั้นการจัดการวิธีการอนุรักษ์หรือพัฒนาต้องทำให้เห็นภาพที่ชัดเจนและที่สามารถนำไปปฏิบัติได้จริงอย่างเป็นระบบและขั้นตอนที่สำคัญควรมีการวางแผนเมือง กำหนดจุดลงไปตรงไหนสำคัญมีคุณค่าควรทำอะไรในนั้นมีมากน้อยเพียงใด วางแผนบริหารจัดการไว้สัก 10 – 20 ปี เพื่อไว้เป็นทิศทางร่วมกัน⁸ เช่นเดียวกับการจัดการวิธีการอนุรักษ์อย่างเหมาะสมต้องพิจารณาถึงคุณค่าในหลายด้านไม่ว่าจะเป็นวัฒนธรรมสิ่งแวดล้อม คุณค่าดั้งเดิม คุณภาพของท้องถิ่นเป็นอย่างไร จะทำอะไรให้ดูรากเหง้าว่ามีอะไรแค่ไหนอย่างไรแล้วเลือกสิ่งที่มีคุณค่า ความสำคัญมาปรับใช้กับเทศบาลสุนทรภู่ ซึ่งต้องมีทั้งการอนุรักษ์และการพัฒนาไปพร้อมกัน ⁹

กรณีทรัพยากรทางโบราณคดีท้องถิ่นบนเส้นทางนิราศ ช่วงแรกในเขตจังหวัดชลบุรี มีทรัพยากรทางโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมเกี่ยวข้องมาก และมีความร่วมสมัยกับช่วงเวลาเมื่อรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกและก่อนหน้านั้นขึ้นไปอย่างครบถ้วนสมบูรณ์ เช่น ที่บางปลาสร้อย มีหลักฐานปรากฏตามชื่อในนิราศตั้งแต่สภาพของชื่อชุมชนดั้งเดิม บ้านเรือน ศาลเจ้า วิถีชีวิต ตลาด หรือที่บางละมุงมีบ้านเมืองในช่วงเวลาใกล้เคียงกับที่บางปลาสร้อย มีหลักฐานวัดวาอาราม วิถีชีวิต สิ่งก่อสร้างมาตั้งแต่กรุงศรีอยุธยาตอนปลายลงมา สะท้อนให้เห็นถึงชุมชนเมืองน้ำ ชวน้ำที่ตั้งอยู่ตามชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกอย่างชัดเจน มีชื่อปรากฏในสมุดภาพไตรภูมิครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยา (ภาพที่ 1) วิธีการจัดการอนุรักษ์จึงต้องรักษาความแท้ดั้งเดิมของโบราณสถาน ได้แก่ พระอุโบสถ

พระวิหาร วัดใหญ่อินทาราม วัดโบสถ์ (ร้าง) วัดนางเสธฐี (ร้าง) ศาลเจ้าพ่อหลักเมือง ศาลเจ้าแม่สามมุข เรือนไทยริมทะเล ตั้งเดิมที่ตั้งอยู่ในซอยที่สามารค (สะพานยาว) ซอย เสริมสันติ (สะพานหลวง) สะพานศาลเจ้า (ท่าเรือพลี) เป็นต้น (ภาพที่ 5)

พยายามรักษาที่ตั้งบริเวณโดยรอบ รูปแบบเดิมและเทคนิคฝีมือช่างเก่าไว้ให้มากที่สุด โดยเฉพาะสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ การถักกระดานหาหอย การกองข้าว การทำโป๊ะ การทำประมง ซึ่งต้องรักษาและฟื้นฟูให้มีการนำมาใช้ในรูปของแหล่งเรียนรู้ พิพิธภัณฑ์ชุมชน หรือการจัดการทางวัฒนธรรม กรณีเช่นเขตเทศบาลเมืองชลบุรีบริเวณ ตำบลบางปลาสร้อยมีนโยบายจะทำถนนคนเดินหลังโรงแรมโชคสะอาด มีแนวคิดจะทำตลาดนัด เมืองเก่า ปรับปรุงศาลเจ้าพ่อหลักเมือง ศาลเจ้าฮกเกี้ยน ศาลเจ้าลิ้มกอเหนี่ยว ศาลเจ้าพ่อสาคร จะทำให้รู้ว่าตรงนั้นเป็นที่ตั้งสิ่งต่างๆ และการอนุรักษ์ธรรมชาติโบราณวัตถุ โบราณสถาน ทั่วไปเพื่อการอนุรักษ์และเพื่อการศึกษา¹⁰ สอดคล้องกับทฤษฎีและแนวปฏิบัติในการอนุรักษ์ อนุสรณ์สถานและแหล่งโบราณคดีที่ว่า ภูมิแจ้งสำคัญที่จะทำให้การอนุรักษ์ดำรงไว้ได้อย่าง ประสบความสำเร็จ คือ จะต้องมีความเข้าใจแหล่งมรดกนั้นในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของการ พัฒนาโดยรวม การอนุรักษ์และการจัดการมรดกควรเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการเมืองและ ทรัพยากรธรรมชาติแบบผสมผสาน นอกจากนี้การรวมรูปแบบและวิถีชีวิตท้องถิ่นที่ยังคงอยู่ เข้าด้วยกันกับระบบดังกล่าวเป็นการเปิดโอกาสให้เกิดการพัฒนาขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ เพื่อให้เข้ากับความต้องการในสมัยปัจจุบัน¹¹ กับนิราศเมืองแกลง

สำหรับช่วงที่สอง จังหวัดระยองมีทรัพยากรทางโบราณคดีเกี่ยวข้องในบางพื้นที่ ได้แก่ วัดบ้านเก่า (พระอุโบสถ เจดีย์ และหอไตร) วัดนาตาขวัญ (พระอุโบสถ เจดีย์) วัดบ้านแลง (พระอุโบสถ หอไตร และปรางค์) และวัดตะพงใน (พระอุโบสถ) โดยเฉพาะวัดบ้านเก่าและ วัดตะพงในมีเนื้อความในคำกลอนระบุไว้อย่างชัดเจน ซึ่งเมื่อพิจารณาถึงหลักฐานทางโบราณคดี ก็ชวนให้เชื่อได้ว่า พระอุโบสถ พระเจดีย์ มีอายุเก่าแก่ถึงต้นกรุงรัตนโกสินทร์หรือก่อนหน้านั้น ขึ้นไปเล็กน้อย ความโดดเด่นจะอยู่ที่รูปลักษณะของพระอุโบสถเก่าทั้ง 4 หลัง มีศิลปะลักษณะ สะท้อนถึงความเป็นท้องถิ่นระยองอย่างน่าสนใจ และมีคุณค่าทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเป็น อย่างมาก การอนุรักษ์และฟื้นฟูจำเป็นต้องศึกษารูปทรง โครงสร้างและการออกแบบตกแต่ง ให้เป็นไปตามลักษณะดั้งเดิม รวมถึงการใช้วัสดุและฝีมือช่างก็ควรคัดเลือกเพื่อให้ได้ช่างมีฝีมือ เข้ามาบูรณะซ่อมแซมให้คงรูปคงร่างความดั้งเดิมไว้และให้ความหมาย รวมถึงการป้องกัน การรักษา การสงวน การปฏิสังขรณ์และการบูรณะด้วย โดยเฉพาะทำการสำรวจศึกษาสภาพเดิม และสภาพปัจจุบันของโบราณสถานทั้งด้านประวัติการก่อสร้าง การอนุรักษ์ซึ่งรวมถึงรูปทรง สถาปัตยกรรมการใช้วัสดุและสภาพความเรียบร้อยที่ปรากฏอยู่ โดยการทำเป็นเอกสาร บันทึกภาพ และทำแผนผังเป็นรูปแบบไว้โดยละเอียด เพื่อให้เป็นข้อมูลสำหรับนำมาประกอบ การพิจารณาทำโครงการอนุรักษ์และเป็นเอกสารสำคัญทางประวัติศาสตร์ต่อไป¹²

บางพื้นที่บนเส้นทางนิราศ ในเขตตำบลกร่ำ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง ไม่มีหลักฐาน ทางโบราณคดีเกี่ยวเนื่องตามช่วงเวลา มีโบราณสถานที่ได้รับการปลุกสร้างเมื่อประมาณ 50 -60 ปี มานี้พบเฉพาะหลักฐานขนาดเล็กและเคลื่อนที่ได้ (ภาพที่ 9) และมีการเปลี่ยนแปลง ตำแหน่งที่ตั้งของหลักฐานเดิม เช่น วัดปากกร่ำ ทรัพยากรที่ปรากฏพบเป็นศิลปวัตถุที่ถูกสร้าง ขึ้นใหม่ในชั้นหลังเพื่อให้สอดคล้องกับเรื่องราวในนิราศเมืองแกลงและวรรณคดีพระอภัยมณี เช่น อนุสาวรีย์สุนทรภู่ มีการสร้างขึ้นอย่างแพร่หลายในเขตจังหวัดระยอง แหล่งสำคัญคือ

บริเวณวัดป่ากร่ำเดิมมีสนั่น ศิลากรและคณะเป็นผู้ดำเนินการและที่สวนสาธารณะเทศบาลเมืองแกลง (ฝีมือศิลป์ พีระศรี ออกแบบ) (ภาพที่ 8) การจัดการวิธีการอนุรักษ์ที่สอดคล้องกับศักยภาพของทรัพยากรในบริเวณตำบลกร่ำและใกล้เคียงควรให้ความสำคัญกับการต่อยอดสร้างสรรค์และพัฒนาเป็นกรณีพิเศษ คล้ายสร้างมรดกทางวัฒนธรรมร่วมสมัยขึ้นใหม่ เช่น “อุทยานสุนทรภู่” ด้วยการเชื่อมโยงระหว่างพื้นที่ชายหาดแหลมแม่พิมพ์และเขตพื้นที่ชุ่มน้ำบึงสำนัใหญ่ ให้เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับสุนทรภู่ทั้งหมดสร้างสรรค์พัฒนาแบบ “ดินแดนของสุนทรภู่” (Sunthornpu Land) มีการอนุรักษ์พันธุ์ไม้ดั้งเดิม พันธุ์สัตว์ดั้งเดิมที่ปรากฏในนิราศ ชื่อบ้านนามเมืองเดิมและศิลปกรรมที่สร้างสรรค์ขึ้นมาใหม่ให้ผสมกลมกลืนกันไป กรณีเช่นพื้นที่บ้านกร่ำไม่มีมรดกทางวัฒนธรรมแบบดั้งเดิม มีแต่โบราณสถานที่ยังสร้างขึ้นในช่วงระยะหลัง ไม่มีอะไรน่าสนใจเมื่อเปรียบเทียบกับแหล่งอื่นแต่จุดแข็งของที่นี่มีพออยู่ (สุนทรภู่) เป็นหลักชัยสำคัญและสามารถนำมาสร้างเป็นจุดขายในท้องถิ่นใหม่ได้ เราต้องสร้างศิลปวัฒนธรรมขึ้นใหม่ที่สอดคล้องไปกับรากเหง้าของเรา โดยพยายามพัฒนาพื้นที่ต่างๆ ให้มีเรื่องราวเกี่ยวข้องกับสุนทรภู่ให้มากกว่า อนุสาวรีย์สุนทรภู่ที่มีอยู่เท่านั้น¹³

การจะดำเนินการให้ได้ผลสอดคล้องไปตามศักยภาพของทรัพยากรโบราณคดีจำเป็นต้องสรรหาอุปบาย หรือยุทธวิธีเพื่อการอนุรักษ์หรือพัฒนาสร้างสรรค์เพื่อการคงไว้หรือการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ให้เหมาะสมกับพื้นที่ โดยยึดวิธีการจัดการที่เรียกว่า “การอนุรักษ์บนฐานการพัฒนา และการพัฒนานบนฐานการอนุรักษ์” แบบส่งเสริมเกื้อกูลกัน ด้วยวิธีการบริหารจัดการทางศิลปวัฒนธรรมแบบต่างๆ กันไป (แผนภูมิที่ 1) ทั้งนี้เพราะมีปัญหาเกี่ยวกับวัฒนธรรมในปัจจุบันประการหนึ่งก็คือมีผู้มุ่งอนุรักษ์โดยไม่ยอมพัฒนา กับมีผู้มุ่งพัฒนาโดยไม่ให้ความสำคัญแก่การอนุรักษ์ ความเห็นดังกล่าวทำให้ขาดความร่วมมือกันในการทำงานและทำให้งานด้านวัฒนธรรมไม่เจริญก้าวหน้าเท่าที่ควร การอนุรักษ์จึงเป็นเรื่องสำคัญคือไม่ใช่อนุรักษ์ไม่อยู่คงที่แต่เป็นการอนุรักษ์เพื่อเป็นรากฐานการพัฒนา ทำให้การพัฒนามีแกนและมีแก่น อีกทั้งการพัฒนาที่ดีต้องคำนึงการรักษาหรือการอนุรักษ์ไม่พัฒนาจะหาแก่นไม่ได้ เพราะหากขาดความเชื่อมโยงระหว่างการอนุรักษ์กับงานพัฒนาที่จะไม่ได้รับความจำเป็นในการอนุรักษ์และงานนั้นก็จะเป็นงานใหม่มีใช้งานพัฒนา¹⁴ เนื่องจากสังคมมีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง จำเป็นต้องทำความเข้าใจกับมิติการอนุรักษ์กับการพัฒนา ที่เป็นผลจากการคิดในกรอบกับการคิดนอกกรอบ การศึกษาจึงได้กำหนดการวิเคราะห์ การอนุรักษ์กับการพัฒนาไว้ 3 ลักษณะ คือ 1) แบบตรงกันข้ามมีความขัดแย้งกัน 2) แบบตรงกันข้ามที่เกือหนุนต่อกันในลักษณะสมดุล 3) แบบต่อเนื่องเชื่อมโยงกันในลักษณะควบคู่กันไป เพื่อสร้างความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างการอนุรักษ์กับการพัฒนาภายใต้กรอบแนวคิดในกรอบและนอกกรอบได้¹⁵

สรุปและข้อเสนอแนะ

การจัดการวิธีการอนุรักษ์ที่สอดคล้องกับการพัฒนาศักยภาพของทรัพยากรทางโบราณคดีท้องถิ่นบนเส้นทางนิราศเมืองแกลงของทางเดินระหว่างบางปะกง บางปลาสร้อยและบ้านกร่ำ มีทรัพยากรเกี่ยวข้องมาก ได้แก่ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และองค์ประกอบทางวัฒนธรรมอีกหลายด้าน เช่น ประเพณี ความเชื่อ และการประกอบอาชีพอันเป็นคุณลักษณะอัตลักษณ์เฉพาะของพื้นที่แต่ละแห่งไป การจัดการให้เกิดผลที่สอดคล้องกับทรัพยากรในแต่ละแห่งจึงควรมีวิธีการจัดการแบบสอดคล้องกันไประหว่างอัตลักษณ์เดิมกับอัตลักษณ์ใหม่ที่

จะบังเกิดขึ้น ด้วยการสรรหาอุมายการจัดการให้การอนุรักษ์และการพัฒนา มีทางออกที่เหมาะสมกับพื้นที่แต่ละแห่ง ด้วยการอนุรักษ์โดยสนธิเชื่อมโยง (แผนภูมิที่ 2) ระหว่างการอนุรักษ์กับการพัฒนาให้สอดคล้องกันไปอย่างประสานกลมกลืน อนึ่งเส้นทางนิราศเมืองแกลงมีสิ่งที่น่าสนใจอยู่มาก การวิจัยครั้งนี้เป็นเพียงการวิจัยภายในขอบเขตและวัตถุประสงค์แบบกว้างเพื่อให้ได้ภาพรวมระดับหนึ่งเท่านั้น ไม่สามารถลงลึกในทุกมิติได้ ทั้งนี้จากการออกสำรวจและวิจัยมาระหว่างปี พ.ศ. 2550 – พ.ศ. 2553 ในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงบนเส้นทางนิราศเมืองแกลงและพื้นที่เกี่ยวเนื่องได้พบเห็นประเด็นสำหรับโครงการวิจัยในเรื่องต่างๆ อีกมาก โดยมีข้อเสนอแนะสำหรับหัวข้อในการวิจัยครั้งต่อไปดังนี้

1. แผนที่เส้นทางนิราศเมืองแกลงจากกรุงเทพ – ระยอง
2. การบริหารจัดการเส้นทางนิราศเมืองแกลงเพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม : กรณีศึกษาบางปลาสร้อย
3. สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความเชื่อเกี่ยวเนื่องบนเส้นทางนิราศเมืองแกลง : กรณีศึกษาระหว่างปากคลองสำโรงถึงบางปะกง

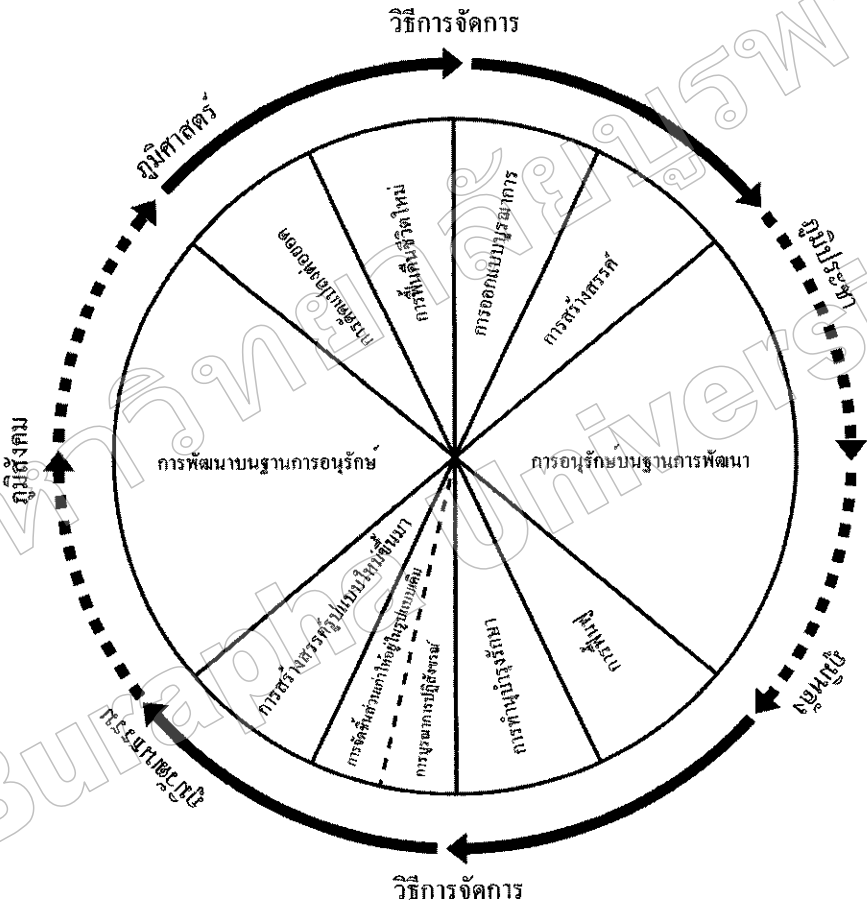
เชิงอรรถ

- ¹ สุเทพ จันทพรพราหมณ์ สัมภาษณ์ 27 กุมภาพันธ์ 2553
- ² ดูตารางที่ 4. แสดงค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานด้านการมีส่วนร่วมข้อ 6. ในรายงานการวิจัยเรื่อง "การจัดการวิถีการอนุรักษ์ที่สอดคล้องกับการพัฒนาศักยภาพของทรัพยากรทางโบราณคดีบนเส้นทางนิราศเมืองแกลง บริเวณภาคตะวันออกเฉียงบนตอนล่าง".
- ³ สมพล พงศ์ไทย สัมภาษณ์ 10 เมษายน 2553
- ⁴ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2550
- ⁵ สมบูรณ์ ลัตยอุดม สัมภาษณ์ 26 ธันวาคม 2552
- ⁶ พรนิภา เจียมโฆสิต สัมภาษณ์ 30 มีนาคม 2553
- ⁷ อริยะ ทรงประไพ. รายงานการวิจัยเรื่องแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาสำหรับชุมชนปากคลอง วัดประตู่ จังหวัดราชบุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ⁸ พันศักดิ์ ศรีวัณณลักษณ์. สัมภาษณ์ 16 กุมภาพันธ์ 2553.
- ⁹ สุเทพ จันทพรพราหมณ์. สัมภาษณ์ 27 กุมภาพันธ์ 2553.
- ¹⁰ เขาวริน ประเสริฐกุล. สัมภาษณ์ 20 มกราคม 2553.
- ¹¹ เอกสารกองโบราณคดีหมายเลข 1 / 2532. ทฤษฎีและแนวปฏิบัติการอนุรักษ์อนุสรณ์สถานและแหล่งโบราณคดี.
- ¹² แหล่งเดิม.
- ¹³ สุเทพ จันทพรพราหมณ์. สัมภาษณ์ 27 กุมภาพันธ์ 2553.
- ¹⁴ ปรีชา ช่างขวัญอิน. "การจัดการวัฒนธรรม อนุรักษ์กับพัฒนา" ในเอกสารประกอบการประชุมเชิงปฏิบัติการเรื่อง "การจัดการวัฒนธรรม อนุรักษ์กับพัฒนา" 2549. สาขาปรัชญา สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.

¹⁵ วิมลสิทธิ์ ทรายงกูร. “การอนุรักษ์มีการพัฒนา : การคิดใน / นอกกรอบ มุมมองสถาบันกอนุรักษ์ / พัฒนา.” ในเอกสารประกอบการประชุมเชิงปฏิบัติการเรื่อง การจัดการวัฒนธรรมอนุรักษกับพัฒนา 2549. สาขาปรัชญา สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.

ภาคผนวก

แผนภูมิที่ 1 แสดงวิธีการจัดการบนฐานการอนุรักษ์และการพัฒนา

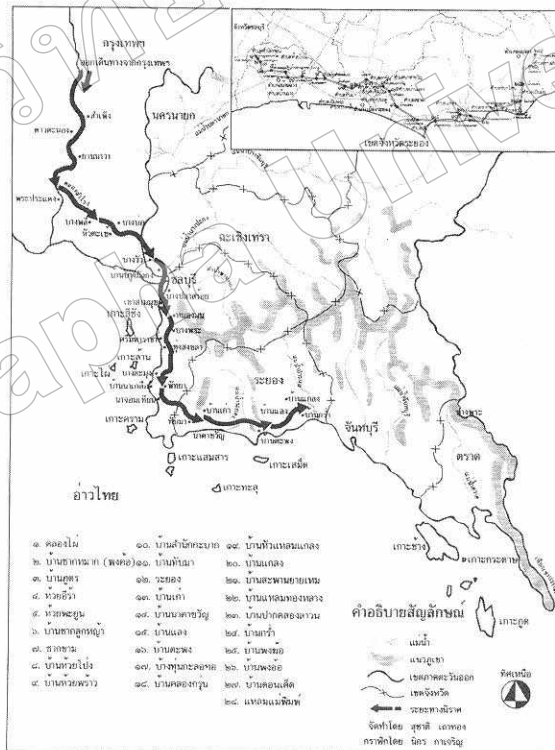
ด้านซ้าย : การพัฒนามบนฐานการอนุรักษ์
ด้านขวา : การอนุรักษ์บนฐานการพัฒนา

ภาพที่ 1 แผนที่โบราณจากสมุดภาพไตรภูมิฉบับกรุงศรีอยุธยา – ฉบับธนบุรี (ปัจจุบันเก็บอยู่ที่หอสมุดแห่งชาติ) แสดงตำแหน่งชุมชนบ้านเมืองชายทะเลฝั่งตะวันตกและตะวันออก มีชื่อระบุบางเหี้ย บางทราย บางปลาสร้อย บางพระเรือ บางละมุงและเกาะสีชัง สะท้อนถึงความเชื่อมโยงการค้าทางทะเล และเส้นทางสัญจร

ที่มา : กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร

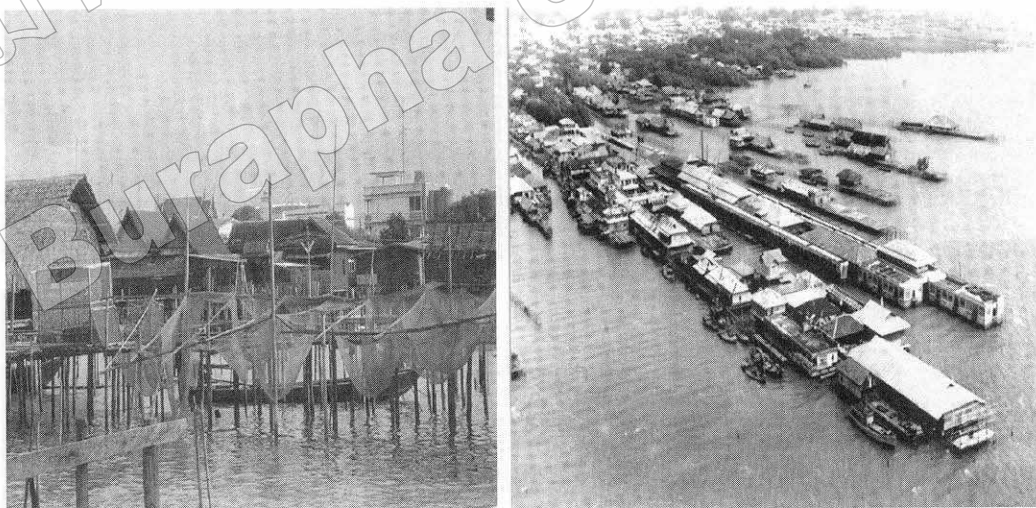
แผนที่แสดงเส้นทางนิราศเมืองแกลง พ.ศ. ๒๓๕๐ ช่วงกรุงเทพฯ - ระยอง

ภาพที่ 2 แผนที่เส้นทางนิราศเมืองแกลงโดยรวมและรายละเอียดตามหมุดกวี บริเวณจังหวัดระยอง

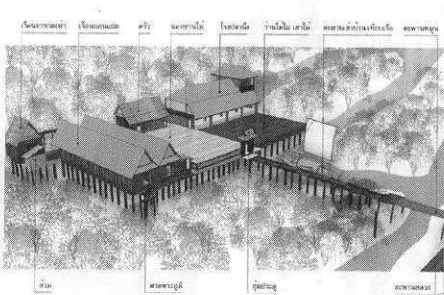

ภาพที่ 3 พระอุโบสถวัดใหญ่อินทาราม (บน) เจร็ดภายในศาลเจ้าพ่อหลักเมืองชลบุรี (ล่าง)
เจดีย์วัดอ่างศิลา (ขวา) หลักฐานทางโบราณคดีสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนหลังลงมา

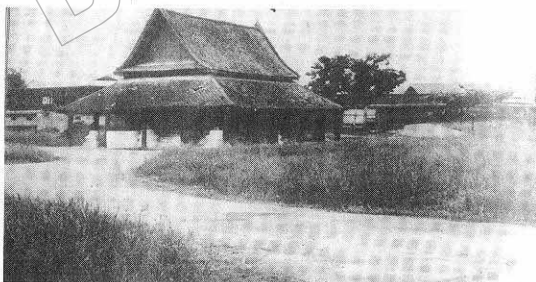
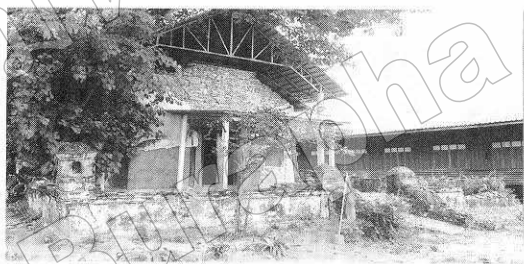

ภาพที่ 4 บริเวณปลายสะพานด้านหน้าเมืองชลบุรีเดิม เมื่อ พ.ศ. 2498 (ขวา) ชุมชนชาวประมงบริเวณ
ใกล้เคียง เมื่อ พ.ศ. 2520 (ซ้าย)

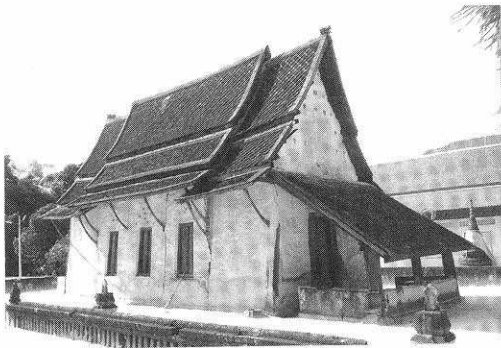
ที่มา : ร้านเอกศิลป์ชลบุรี และมารุต อัมรานนท์

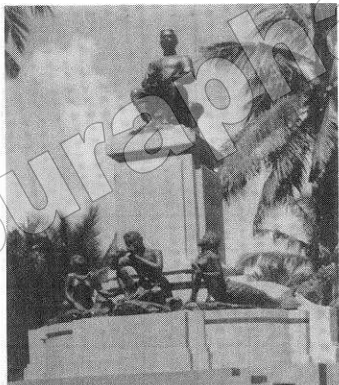
ภาพที่ 5 ภาพลายเส้นแสดงเรือนไทยท้องถิ่นในทะเลบ้านสมพล พงศ์ไทย เมื่อ พ.ศ.2467 (ขวา) ชุมประตู่ พ.ศ. 2552 (ซ้าย) ภายในตัวบ้านและสิ่งของเครื่องใช้ดั้งเดิม (ล่าง)
ที่มา : สมพล พงศ์ไทย

ภาพที่ 6 พระอุโบสถวัดนางเศรษฐี (ร้าง) ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปปางมารวิชัย (สองภาพบน) พระอุโบสถเก่าวัดสว่างฟ้าพัฒนาราม ภายในประดิษฐานพระพุทธรูป มีอายุ 220 ปี (สองภาพล่าง)

ภาพที่ 7 พระอุโบสถและปราสาทวัดบ้านแลง (บนและขวา) พระอุโบสถวัดตะพงใน (ล่าง)
ในคำกลอนระบุถึงอย่างชัดเจนเข้าใจว่าเป็นวัดเดียวกัน

ภาพที่ 8 รูปจำลองอนุสาวรีย์สุนทรภู่เก่า ศิลป์ พีระศรี ออกแบบปัจจุบันนำไปก่อสร้างไว้ที่
สวนสาธารณะเทศบาลเมืองแกลง (ซ้าย) อนุสาวรีย์บริเวณวัดปากน้ำเดิมออกแบบ
และควบคุมโดยสนั่น ศิลการ (ขวา)

ภาพที่ 9 พระพุทธรูปวัดปากกร่ำ "พระอรหันธรรมรังษี" ตั้งตามชื่อบิดาของสุนทรภู่ขณะบวชจำพรรษาอยู่ที่วัดนี้ มีอายุกว่า 200 ปี (ซ้าย) พระพุทธรูปทรงเครื่องและเครื่องเบญจรงค์ค้นพบในบริเวณวัดปากกร่ำ (ขวาและล่าง) มีอายุสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายลงมาโดยประมาณ

ตารางที่ 1 การประเมินคุณค่าความสำคัญของทรัพยากร โบราณคดีท้องถิ่น

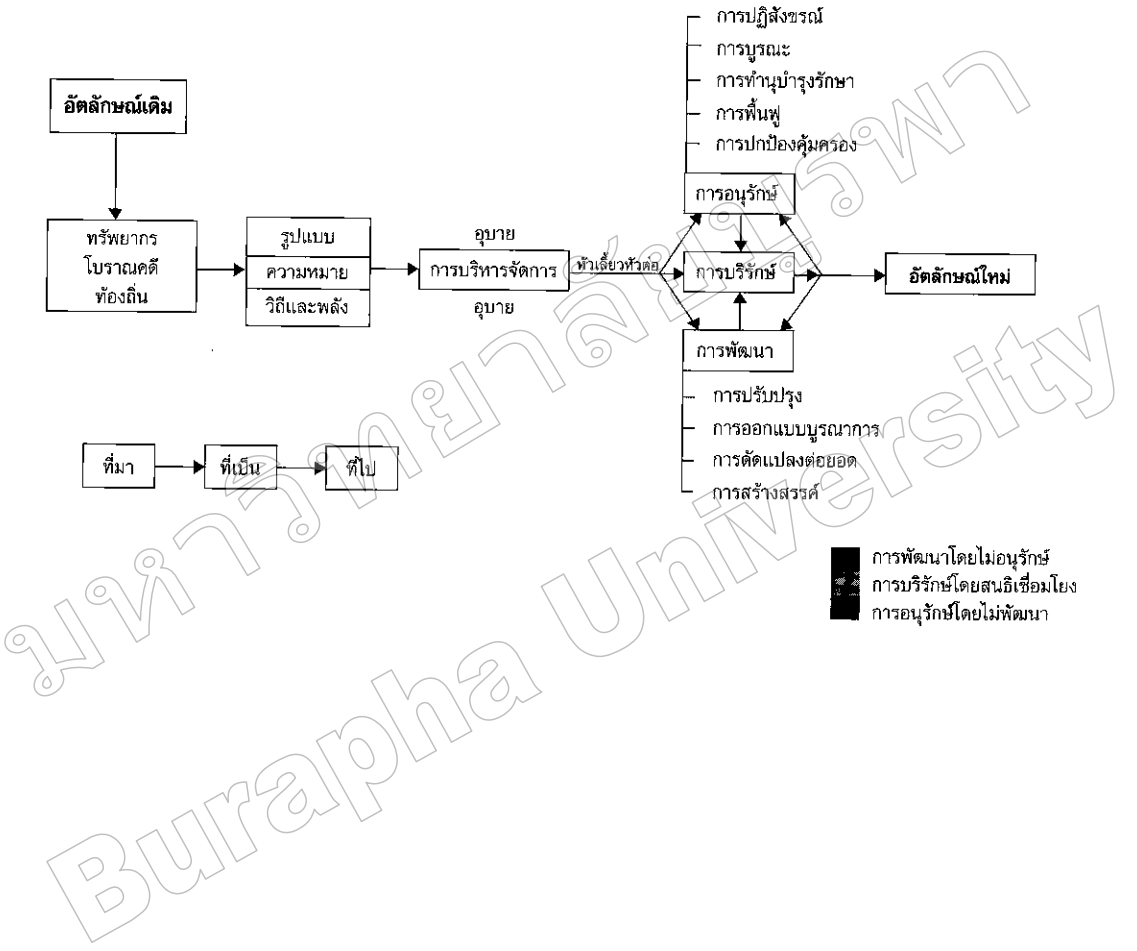
ชื่อแหล่ง ทรัพยากรทาง โบราณคดี ท้องถิ่น	คุณค่าทางวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม			คุณค่าความแท้ดั้งเดิม				คุณค่าทางสังคมเศรษฐกิจ				หมายเหตุ
	อัตลักษณ์ / พหุลักษณ์	ศิลปกรรม	วัฒนธรรม / สภาพที่เกี่ยวข้อง	ที่ตั้ง	บริเวณโดยรอบ	เทคนิคฝีมือช่าง	รูปแบบเดิม	เศรษฐกิจ	การใช้อยู่	ข้อมูล / ศึกษาความรู้	สังคม	
จังหวัดชลบุรี												
1. บางปะกง	✓	-	-	✓	-	-	-	-	-	✓	✓	
2. บางปลา สร้อย	✓	✓	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	✓	✓	
3. บางพระ	-	✓		✓	✓		-	✓	✓	✓	✓	บริเวณวัดบางพระ
4. บางละมุง	✓	✓	✓	✓	✓	✓	-	✓	-	✓	✓	
จังหวัดระยอง												
1. บ้านเก่า	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	บริเวณวัดบ้านเก่า
2. บ้านนาตา ขวัญ	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	✓	✓	✓	✓	บริเวณวัดบ้านนาตาขวัญ
3. บ้านแลง	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	บริเวณวัดบ้านแลง
4. บ้านตะพง	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	✓	-	✓	✓	บริเวณวัดบ้านตะพง
5. บ้านกร่ำ	✓	-	✓	-	-	-	-	✓	✓	✓	✓	สระใหญ่เป็นของชั้นหลัง

ตารางที่ 2 วิเคราะห์ศักยภาพของทรัพยากรทางโบราณคดีท้องถิ่น

พื้นที่และ ทรัพยากร ทางโบราณคดี	สอดคล้อง วัตถุประสงค์			คุณค่า			จุดเด่น / จุดแข็ง			สภาพแวดล้อม			ภัยคุกคาม		
	มาก	ปาน กลาง	น้อย	มาก	ปาน กลาง	น้อย	มาก	ปาน กลาง	น้อย	มาก	ปาน กลาง	น้อย	มาก	ปาน กลาง	น้อย
จังหวัดชลบุรี															
1. ตำบลบางปะกง (วัดคงคาราม)	-	✓	-	-	✓	-	-	✓	-	✓	-	-	✓	-	-
2. ตำบลบางปลา สร้อยและใกล้เคียง	✓	-	-	✓	-	-	✓	-	-	✓	-	-	✓	-	-
3. ตำบลบางพระ วัดบางพระและ ใกล้เคียง	-	✓	-	-	✓	-	-	✓	-	-	-	✓	-	-	✓
4. ตำบลบางละมุง (วัดโบสถ์ร้าง) วัดนางเศเรฐฐี (ร้าง) วัดบางละมุง และใกล้เคียง	✓	-	-	✓	-	-	✓	-	-	✓	-	-	✓	-	-
จังหวัดระยอง															
1. ตำบลตาขัน (วัดบ้านเก่า)	✓	-	-	✓	-	-	✓	-	-	✓	-	-	✓	-	-
2. ตำบลนาตาขวัญ (วัดนาตาขวัญ)	✓	-	-	✓	-	-	✓	-	-	✓	-	-	-	-	✓
3. ตำบลบ้านเล่ง (วัดบ้านเล่ง)	✓	-	-	✓	-	-	✓	-	-	✓	-	-	-	-	✓
4. ตำบลบ้านตะพง (วัดตะพงโน)	✓	-	-	✓	-	-	✓	-	-	✓	-	-	-	✓	-
5. ตำบลบ้านกร่ำ วัดบ้านกร่ำและ ใกล้เคียง	-	-	✓	-	✓	-	-	✓	-	-	-	✓	-	✓	-

แผนภูมิที่ 2
 วิธีการจัดการอนุรักษ์ที่สอดคล้องกับการพัฒนาศักยภาพของทรัพยากรโบราณคดีท้องถิ่น

กระบวนการบริหารจัดการทรัพยากรโบราณคดีท้องถิ่น
 จากอัตลักษณ์เดิม สู่ อัตลักษณ์ใหม่

บรรณานุกรม

- คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงาน
เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ. (2544). วัฒนธรรม พัฒนาการทาง
ประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดชลบุรี. กรุงเทพฯ : จัดพิมพ์เนื่อง
ในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542
- โครงการสนองพระราชดำริ กองโบราณคดีฝ่ายวิชาการ กรมศิลปากร. (2538).
แหล่งโบราณคดีเกี่ยวเนื่องกับเส้นทางติดต่อค้าขายแลกเปลี่ยนในเขต
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สระบุรี ปราชญ์บุรี สระแก้ว ฉะเชิงเทรา ชลบุรี ระยอง
และจันทบุรี. ฉบับที่ 1/2538 โครงการศึกษาวิจัยโบราณคดีและประวัติศาสตร์เมือง
นครนายก โครงการสนองพระราชดำริ กรมโบราณคดี ฝ่ายวิชาการ กรมศิลปากร
ปรีชา ช่างขวัญยืน. "การจัดการวัฒนธรรม อนุรักษ์กับพัฒนา" ในเอกสารประกอบการประชุม
เชิงปฏิบัติการเรื่อง การจัดการวัฒนธรรมอนุรักษ์กับพัฒนา. 2549 สาขาปรัชญา
สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2550.
วิมลสิทธิ์ หรยางกูร. การอนุรักษ์กับการพัฒนา : การคิดใน/นอกกรอบมุมมองสถาปนิกอนุรักษ์
/พัฒนา. ในเอกสารประกอบการประชุมเชิงปฏิบัติการเรื่อง การจัดการวัฒนธรรม
อนุรักษ์กับพัฒนา 2549. สาขาปรัชญา สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- สมพล พงศ์ไทย. (2553). แปดสาหลัก. เอกสารอัดสำเนา.
สายันต์ ไพรชาญจิตร. (2548). การจัดการโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และ
พิพิธภัณฑ์สถานโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น. กรุงเทพฯ : ศูนย์การพิมพ์แก่นจันทร์
จำกัด.
- สุชาติ เก้าทอง. (2552).ฐานข้อมูลศิลปวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พ.ศ. 2552.
คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.
- อริยะ ทรงประไพ. รายงานการวิจัยเรื่อง แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนา. สำหรับชุมชน
ปากคลองวัดประดู่ จังหวัดราชบุรี วิทยานิพนธ์ปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เอกสารกองโบราณคดีหมายเลข 1. (2532). ทฤษฎีและแนวปฏิบัติการอนุรักษ์อนุสรณ์สถาน
และแหล่งโบราณคดี. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.
- องค์การคำครุสภา หนังสือชุดภาษาไทยของครุสภา. (2538). ชีวิตและงานของสุนทรภู่.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ครุสภาลาดพร้าว.